

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING DAVLAT BOSHQARUVI TIZIMINI TARIXIY VA HUQUQIY TAHLIL QILISH

Yangiboyev Farhod Rashidovich

IIV Surxondaryo akademik litseyi huquqshunoslik fani o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14570424>

Annotatsiya. Mazkur maqaloda Davlat boshqaruvida olib borilayotgan islohatlar davlat xizmatlarini ko'rsatish tizimiga inovatsion yo'ndashuv qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarning ta'siri kabi tushunchalarini davlat boshqaruvi tizimining samaradorligini oshirishning nazariy jihatlarini kabi masalalarini tahlil etishga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: Davlat boshqaruvi, islohatlar, davlat xizmatlari, inovatsion yo'ndashuv, normativ-huquqiy hujjatlar, iqtisodiyot shakllari, insoniyat tarixi.

HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS OF THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Abstract. This article is devoted to the analysis of concepts such as the impact of the reforms in the state administration, the impact of the innovative approach on the system of public services, and the theoretical aspects of increasing the efficiency of the state administration system.

Keywords: Public administration, reforms, public services, innovative approach, regulatory and legal documents, forms of the economy, human history.

ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Аннотация. Данная статья посвящена анализу таких понятий, как влияние реформ в государственном управлении, влияние инновационного подхода на систему государственных услуг, а также теоретическим аспектам повышения эффективности системы государственного управления.

Ключевые слова: Государственное управление, реформы, государственные услуги, инновационный подход, нормативно-правовые документы, формы экономики, история человечества.

Dunyoning barcha xalqlari tarixning eng qadimiy bosqichidan o'tdilar. Insoniyat taraqqiyotining dastlabki bosqichlari eng qadimgi odamlarni katta jamoaga birlashtirish edi.

Asta-sekin, ibtidoiy jamoa qarindoshlaridan iborat alohida guruhlariga bo'linishni boshladi. Birinchi qabila jamoalari ayol-ona atrofida birlashdilar. Insoniyat tarixidagi ushbu bosqich ona turi - matriarxat davri deb nomlanadi. Ayollar jamiyat hayotida ulkan rol o'ynagan, klan hayoti ularga bog'liq edi, ular o'choq qo'riqchilari bo'lgan, bolalarni tarbiyalashgan va oziq-ovqat tarqatishgan.

Ko'p vaqt o'tgach, mehnat qurollari va iqtisodiyot shakllari takomillashtirilishi bilan jamiyatda hukmronlik o'rni odamga o'tadi va endi u klanni boshqarishni boshlaydi. Olimlar bu davrni insoniyat tarixidagi ibtidoiy tizimni tugatgan patriarxat deb atashgan.

“Ammo yana O'zbekistonga qaytsak, odam qachon bizning hududimizda birinchi marta paydo bo'lgan? O'zbekiston hududida bir kishi Aşel davrida paydo bo'lgan. Odamlar tomonidan O'zbekiston hududining joylashishi dastlabki paleolit davrida, miloddan avvalgi 700-500 ming yillarda sodir bo'lgan.

Olimlarning fikriga ko'ra, O'zbekiston hududini egallab olgan dastlabki odamlar asosan Janubi-Sharqiy va Sharqiy Osiyoda yashagan Sinantrop bilan bog'liq edi. Dastlabki paleolit davrida bu joylarda yashagan odam qanday ko'rinishga ega edi? «O'zbekiston tarixi» darsligida tog 'bulog'iga borayotgan odam tasvirlangan¹: «past peshona ko'zga visor kabi osilib turadi, chiqib turgan jag', iyak deyarli sezilmaydi. U gapira olmaydi va faqat ajratilgan tovushlarni chiqarishi mumkin. Bu erda bir odam buloq yoniga keladi, tosh bolta ko'taradi. Davom etmoqda.

Oldinda siz unga o'xshash odamlarni gulxan olovi yoritib turadigan g'orni ko'rishingiz mumkin. «Keyinchalik ulkan qiyinchiliklarni engib o'tish, tirik qolish uchun kurashish, inson tafakkuri yaxshilandi, nutqi rivojlandi va jismoniy qiyofasi o'zgardi. Insonning zamonaviy turi shakllandi. Aynan zamonaviy turni takomillashtirish 3 asosiy irq - Kavkaz, Mongoloid va Negroid paydo bo'lishiga olib keldi. “O'rta paleolit davridagi ko'plab madaniy yodgorliklar O'zbekiston hududida ma'lum. Bu nafaqat ochiq havoda to'xtash joylari, balki g'orlar hamdir.

Boysun tog'laridagi Teshiktoshdagi g'orlardan birida o'rta paleolit neandertal odamining qoldiqlari topildi. Bu vaqtga kelib Xojikent, Obiraxmat (Toshkent vohasi), Amankutan va Takalisoy atrofidagi g'orlar joylashtirildi, Zerafshon vodiysidagi Uchtut va Ijont ustaxonalari-kararlari o'zlashtirildi². So'nggi paleolitda insoniyat yana bir pog'onaga ko'tarildi. Odamlar qarindoshlarning kichik guruhlariga - qabila jamoalariga bo'lingan.

Miloddan avvalgi VII asrda O'rta Osiyo hududida shakllangan eng qadimiy davlat.

Qadimgi Baqtriya shohligi. Baqtriya, Margiana, So'g'dni o'z ichiga olgan. Bu turli qadimiy qarindosh xalqlarning davlat ittifoqi deb hisoblangan. Xorazm hududida yana bir davlat vujudga keldi. Miloddan avvalgi 7-4 asrlarda. O'rta Osiyoni Buyuk Aleksandr zabt etdi. Yunon-makedon istilosi O'rta Osiyo erlarini vayron qildi va vayron qildi. Aholining katta qismi yo'q qilindi.

¹ Xusanova M.A. Qonunchilik tashabbusi huquqi: muammolar va yechimlar. Yuridik fanlar nomzodi ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiya. – T.: TDYuU, 2012. – 6 b.

² O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2014 y., 49-son, 581-modda; 2015 y., 26-son, 338-modda "O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami", 2019 yil 22 aprel, 16-son, 329-modda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – fuqarolar saylov huquqlarining muhim kafolati. Respublika davra suhbat materiallari to'plami. – T.: TDYuU, 2019. – 187 b.

Ko'plab shaharlar vayron qilingan. Bu paytda mahalliy va yunon madaniyati an'analari birlashdi va antiqa davr boshlandi.

Yunoniston va Rim tarixchilari tarixi va yozuvlaridan: Gerodot, Ktsessiy, Ksenofon va boshqalar zardushtiylarning muqaddas kitobi «Avesta» ga ko'ra, Axmaniyalar bitiklariga ko'ra biz qadimgi davrlarda O'rta Osiyoda xalqlar yashaganligini bilamiz. Saki, Massagetlar, Baqtriyaliklar, So'g'diylar, Xorazmliklar, Parfiyaliklar deb nomlangan. Ular ma'lum geografik hududlarda yashovchi va davlatchilikni rivojlantirish yo'lida boshqalarnikiga nisbatan erta qadam tashlagan kamharakat aholining erta birlashishini anglatadi. Dastlabki davlatchilikning rivojlanishi O'zbekistonda miloddan avvalgi 9-8 asrlarda boshlangan. Sakalar va massagetlar miloddan avvalgi I ming yillikning o'rtalarida Markaziy Osiyoning yirik ko'chmanchi aholisi bo'lgan. O'rta Osiyo tarixi va arxeologiyasining taniqli tadqiqotchisi V.M. Masson bunday tuzilmalar harbiy-siyosiy uyushmalar bo'lganligini ta'kidlaydi va misol tariqasida Zarina va Tomiris boshchiligidagi Saka uyushmasini keltiradi. Shuningdek, Kaspiyning sharqiy sohillaridan Amudaryoning quyi oqimigacha bo'lgan hududlarni va hatto Sirdaryoni egallab olgan Massagetlar Ittifoqi ham muhim rol o'ynadi. Ushbu qadimgi xalqlar va qabilalar guruhlari zamonaviy o'zbeklar va boshqa Markaziy Osiyo xalqlarining ajdodlari bo'lib, ular tomonidan yaratilgan madaniy qadriyatlar Markaziy Osiyo madaniy merosi fondini tashkil etadi.

Miloddan avvalgi birinchi ming yillikning o'rtalaridan. Shimoliy va sharqiy dasht ko'chmanchi hududlarida katta demografik yuksalish kuzatilmoqda, bu esa yaylov erlarini qayta taqsimlash, aholi harakatchanligini oshirish va ko'chmanchilarning vohalarga o'tishi bilan bog'liq to'qnashuvlarga olib keldi. 1-4 asrlarda O'zbekiston va qolgan O'rta Osiyo xalqlari tarixida Kushonlar hukmronligi davri bo'lgan. U bu nomni beshta Yue-Chji urug'laridan biri - Guyshuan (Kushon) boshchiligidagi qudratli O'rta Osiyo-Hindiston davlatidan oldi. Turli xil urf-odat va g'oyalarga ega bo'lgan geografik jihatdan uzoq mintaqalarning ko'p tilli aholisini o'z ichiga olgan Kushon podsholigida uning turli qismlari uchun bir xil madaniyat rivojlanmagan.

VI asrning ikkinchi yarmida O'rta Osiyo Turk xoqonligining bir qismiga, keyin uning g'arbiy ittifoqiga aylandi. Bu ko'chmanchilarning shahar va qishloq xo'jaligi muhitiga kirib borishi bilan birga bo'lgan. O'sha paytda «turk» «qabilalar ittifoqi» va turklar tomonidan yaratilgan davlatga tegishli degan ma'noni anglatadi. 576 yilda tashkil etilgan Turkik Kagonat keng chegaralarga ega edi (Manjuriyadan Kerch bo'g'ozigacha va Yeniseyning boshlaridan Amudaryoning boshlariga, shu jumladan O'rta Osiyo Mesopotamiyasiga). Ma'lumki, 605 yilda Chochda turk hokimi bo'lgan va o'rta Sirdaryoda turkiyzabon hokim kichik kogon sifatida hukmronlik qilgan. Ushbu mintaqadagi ko'plab shaharlarning nomlari ham turkiy edi. Shu bilan birga, eroniyzabon aholi ham So'g'diyonada yashagan.

Xuddi shu davrda boshqa bir qator shaharlarda eroniyzabonlarning vakillari hokimlar bo'lgan. Va Movarounnahr va Xorazm mintaqalarida fors-tojik tili tarqaldi.

Tarixchi B. Axmedov yozma manbalarga tayanib, milodiy VI asrdan boshlab bo'lgan davrda guvohlik beradi. O'rta Osiyo Mesopotamiya hududida va undan shimoliy-sharqda Karluklar, Yagma, Chigili, O'g'uzlar, Tuxsi, Turgashi, Yabgu va boshqalar kabi turkiy qabilalar zikr qilingan, ammo 9-10 asrlarda. o'zbek xalqining etnik asoslari mustahkamlanib, bu keyingi asrlarda davom etgan umumiy o'zbek tilining shakllanishining boshlanishiga olib keldi.

Markaziy Osiyo Mesopotamiya aholisi turmush tarzini tobora ko'proq o'zgartirmoqda.

Ko'plab ko'chmanchilar o'troq bo'lib, dehqonchilik va hunarmandchilik madaniyatini o'zlashtirdilar. Avtoxonton aholining turkiyzabon qabilalarning yangi guruhlar bilan bosqichma-bosqich yaqinlashishi tillarning yaqinlashishiga, bitta katta hududdagi ikki iqtisodiy tuzilmaning yaqinlashishiga olib keldi. Shunday qilib, uzoq vaqt davomida, miloddan avvalgi birinchi ming yillikdan. milodiy VIII asrgacha o'zbek xalqining etnik asoslari shakllandi va uning asosiy xususiyatlari: yagona hudud, umumiy til, madaniyat va ma'naviy ombor shakllandi.

Ibtidoiy tizim davrida mehnat faoliyati, atrofimizdagi olam haqidagi bilimlarning to'planishi asta-sekin odamning tafakkurini o'zgartirib yubordi. Bunday qadimgi davrlarda diniy g'oyalarning paydo bo'lishining dalillari tosh rasmlarini topishdir. Mineral bo'yoqlar yordamida odamlar ko'rgan narsalarini bo'yashdi: ov qilgan hayvonlar, atrofdagi tabiat. Miloddan avvalgi birinchi ming yillikda. Markaziy Osiyoda zardushtiylik deb nomlangan din keng tarqalgan.

Uning asoslari odamlar atrofdagi tabiatni ilohiylashtirganda ham paydo bo'lgan. O'zbek xalqining ma'naviy kelib chiqishi zardushtiylik ta'limotiga borib taqaladi, uning mohiyati Avestoda bayon qilingan. Bu ikki tamoyil - yaxshilik va yomonlik, quyoshga, suvga, tuproqqa, havoga sajda qilish o'rtasidagi kurash g'oyasiga asoslangan edi. O'shanda odamlar «ekologiya» so'zini bilishmagan, balki atrofdagi olamni, tabiatni chuqur hurmat qilishgan. «Zardushtiylik» so'zining o'zi bu dinning asoschisi Zaratushtra nomi bilan bog'liq. Zaratushtradan oldin odamlar tabiat kuchlariga sig'inishgan. Aksariyat olimlarning fikriga ko'ra, Zaratushtra o'z ta'limotini Xorazm yoki Baqtriya hududida targ'ib qila boshladi. Kushonlar davlati tashkil etilayotganda zardushtiylik eng mashhurlikka erishgan.

O'zbekiston Respublikasining mustaqilligi, mentaliteti asosan ma'rifatli Islom falsafasi ta'siri ostida shakllangan jamiyatning ma'naviy va diniy asoslari tiklanishini ta'minladi".³

Millatning axloqiy shakllanishida ming yillik tajribani to'plagan islomiy madaniy qadriyatlarning tiklanishi o'z taqdirini o'zi belgilash, o'zbek xalqining madaniy va tarixiy birligini anglash yo'lida muhim qadam bo'ldi.

³ December 2019. De Mulder J., 'The Member States and the Better Regulation Agenda: the case of Belgium/Flanders', in Garben S. and Govaere I. (eds.), The EU Better Regulation Agenda: A critical assessment, Hart 2018, pp. 137-184.

Ajdodlar diniga hurmat va sadoqat ifodasi eski masjidlarni qayta qurish va yangilarini qurish edi. Qur'on va hadislar nashr etilgan. Har yili minglab ziyoratchilar hajga boradilar - bu muqaddas Makka ziyoratidir. Xalq musulmonlarning bayramlari an'alariga qaytdi. Buyuk muhaddis Imom al-Buxoriyning yubileyi YuNESKO ishtirokida keng nishonlandi. Uning maqbarasi yonida yangi yodgorlik majmuasi barpo etildi.

O'rta Osiyoda birinchi Islom universiteti Toshkentda ochilgan bo'lib, u islom ta'limi tizimi uchun mutaxassislarni tayyorlashga, al-Buxoriy va at-Termiziy, Bahouddin Nakshband va Hoji Ahmad Yassaviy imomlarining ma'naviy merosini o'rganish bo'yicha ilmiy ishlarni olib borishga qaratilgan. Markaziy Osiyo islomining ma'naviy o'ziga xosligi va urf-odatlarining tiklanishi tarafdorlarni Islomni siyosiyashtirish va siyosatni islomlashtirishdan mahrum qiladi.

Hozirgi kunda bizning davlatimiz tabiati Respublikaning boshqa 15 diniga e'tiqod erkinligini kafolatlaydi, ularning eng kattasi xristianlar, yahudiylar, katoliklardir. Diniy va etnik bag'rikenglik - bu O'zbekistonga meros bo'lib o'tgan Mavverannaxor musulmon madaniyatining azaliy an'anasi. Uning ideallaridan biri Forobiy va Ibn Sino asarlarida mujassam bo'lgan ideal shahar edi - bu nafaqat diniy, balki madaniy va axloqiy asosda birlashgan odamlar jamiyati.

O'zbek xalqining shakllanishining ikkinchi davri VI-XII asrlarga to'g'ri keladi. Ushbu davrda antropologlarning fikriga ko'ra, aholining asosiy qismi zamonaviy o'zbeklarning tashqi qiyofasiga ega bo'lgan. VI asrning o'rtalariga kelib, Oltoy, Yetiwe va O'rta Osiyoning turli qabilalari va xalqlari birlashishidan boshlab katta ko'chmanchi davlat - Turk qoqonligi vujudga keldi, u o'z qudratini O'rta va O'rta Osiyo mamlakatlariga etkazdi. Kogonat xalqlari bu asrlarda o'troq (dehqonchilik) va ko'chmanchi (chorvachilik) populyatsiyaga bo'lingan. Jamiyatning rivojlangan va madaniy jihatdan etakchi qismi o'troq qishloq xo'jaligi xalqlari edi. VI-VIII asrlarda. Turkiy siyosiy ittifoq tarkibiga kirgan turli xil etnik elementlarning assimilyatsiya qilinishi natijasida «turkiy» umumiy nomini olgan yaqin tillar va lahjalarda so'zlashadigan qabilalar guruhi shakllandi. Turkiyzabon qabilalar Markaziy Osiyoga harbiy ittifoqchilar, dehqon otryadlarini yoki qirol gvardiyasini to'ldirish uchun yollanma askarlar sifatida kirib kelgan. O'rta Osiyo xalqlari va turkiyzabon qabilalar o'rtasidagi aralash nikohlar natijasida o'zbek milliy tilining shakllanishining dastlabki shartlari shakllandi. 7-asrning birinchi yarmida. arablar tomonidan Markaziy Osiyoni bosib olish sodir bo'ldi. Arablarni O'rta Osiyoga, birinchi navbatda, boy o'ljalari jalb qilgan va Qur'onning bir bobi - «o'lja surasi» arab jangchilarini bunday harakatlarga undagan. VIII-IX asrlar davomida. Maverannaxrning Arab xalifaligi hokimiyatiga qarshi kurashi bo'lgan.

“XI asrning oxiri - XI asrning boshlarida, Qoraxoniylar davlatining tashkil topishi davrida turkiyzabon xalqlar o'zlarining ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojlanishlarida oldinga siljishgan.

Turkiy til yozma adabiy shaklga ega bo'ldi. Bu paytda Ahmad Yugnakining «Haqiqat sovg'asi», Kashg'ariyning «Turk lahjalari lug'ati» asarlari paydo bo'ldi. Garchi bir vaqtning o'zida Samarqand va Buxoro kabi shaharlarda bo'lsa-da, aholining katta qismi fors-tojik tilida so'zlashar va yozar edi. Farg'ona va Shashskomoazislarda, shuningdek Xorazmda turkiyzabon aholi ko'proq bo'lgan va uning ta'siri kuchliroq bo'lgan. Shunday qilib, asrlar davomida o'zbeklar va tojiklar Movarounnahr, Xuroson va Xorazm hududlarida yonma-yon yashashgan, ular tashqi dushmanlar bilan birgalikda kurashgan va tilshunoslik bilan bir-biriga aralashgan.

«O'zbek» atamasi 10-asrda arab manbalaridan birida urug', qabila nomi sifatida tilga olingan. «O'zbek» so'zi XI-XIII asrlarda Xorazm va Movarounnahrda shaxs nomi sifatida uchraydi. XIV asrda Dashti Qipchoqda «o'zbek davlati» bo'lgan, uning xalqi «ko'chmanchi o'zbeklar» deb nomlana boshlagan. Akademik B. Ahmedov xulosa qilib, «o'zbek» atamasi Qipchoq dashtining sharqiy qismi qabilalarining umumiy nomi.⁴ XVI asrda Shayboniyxon boshchiligidagi ko'chmanchi o'zbeklar Movarounnahr va Xorazm ustidan hokimiyatini tikladilar. Keyinchalik O'rta Osiyoda o'zbek sulolalari - Buxoro, Xiva va Qo'qon boshchiligidagi uchta xonlik tuzildi. XI-XII asrlarda. Asosan, o'zbeklar deb nomlangan turkiy tilda so'zlashadigan millatning, shuningdek tojik deb nomlangan eroniyzabon xalqning shakllanish jarayoni yakunlanmoqda. O'sha paytda o'zbek tili boshqacha nomlangan va boshqa turkiy xalqlar tillaridan farq qilgan. Lug'at boyligi va grammatik tomoni rivojining ahamiyatini XV asr o'zbek yozuvchilari - Navoiy, Bobur tillari tasdiqlaydi.

«XIII asr boshlarida (1219-1222) Movarounnahr Chingizxon qo'shinlari tomonidan bosib olingan. Natijada Markaziy Osiyo mintaqasida boshqa xalqlar ham paydo bo'ldi. Bular orasida Oltoy, Etirechi, Sharqiy Turkistondan kelgan qipchoq, merkit, kerant, nayman, uyg'ur va dryub qabilalari bor. Hali ham mo'g'ullar istilosi o'zbeklarning tashqi qiyofasida sezilarli iz qoldirmadi. Akademik B. Axmedov «Dastlabkimulohazalar» kitobida «o'zbeklar yagona xalq sifatida X asrda shakllangan. Uning yagona hududi, iqtisodiyoti, madaniyati, tili va etnik turi bor edi.

O'zbek xalqi shakllanishining uchinchi davri XV asr oxiri - XVI asr boshlariga to'g'ri keladi. Bu davrda Dashti Qipchoqning o'zbeklari O'rta Osiyo hududiga kirib kelishdi.

Sharafiddin Ali Yazdiyning «Zafarnoma» sida Markaziy Osiyo va unga qo'shni viloyatlarda yashagan 44 turkiy qabilalar haqida so'z boradi.⁵ Shubhasiz, qadim zamonlardan beri ushbu hududda yashab kelgan bu qabilalar turkiyzabon bo'lganlar. Movarounnaxrga kelgan qabilalar: Burkut, Buyrak, Jat, Daturman, Iidjan, Kenegene, Kiyat, Kungurat, Kurlaut, Madjar, Mangyt, Ming, Nukuz, Tubay, Utaji, Chimbay, Shadbakli, Shunkarlyidr.

⁴ Сайдуллаев Ш. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Дарслик. –Тошкент: ТДЮУ, 2018. – 135 б.

⁵ Сизько И.А. Правовое закрепление парламентских процедур // Вестник Северо - Кавказского гуманитарного института. – 2015. – № 4. – С.126–127

Ular XIV-XV asrlarning tarixiy adabiyotlarida ma'lum bo'lgan. umumiy nom bilan «o'zbeklar» (Axmedov B.A., ko'chmanchi o'zbeklar davlati). XVI asrda ko'chmanchi aholi. XVII asr davomida o'zbek xalqining muhim qismi. va ayniqsa 18-asr oxiri - 19-asr boshlarida. asta-sekin cho'kish va qishloq xo'jaligiga o'tish jarayonida bo'lgan. Bular, asosan, qabilaviy bo'linishni saqlagan o'zbeklar edi. XIX asrning o'rtalariga kelib. ularning aksariyati allaqachon dehqonlarga aylangan - o'troq yoki yarim ko'chmanchi.

Qoraqalpoqlar Orol dengizining janubidagi yerlarni egallab olishdi. XIX asrning 50-yillariga kelib, Amudaryoning quyi qismida yurgan qozoqlar, bir necha yuz oilani hisobga olmaganda, Qozog'istonga ko'chib ketishdi. Aholining ozgina qismi xonliklarning turli hududlarida tarqoq, kichik guruhlarda yashagan arablarning avlodlaridan iborat edi. Asrlar davomida biz bilan aloqada bo'lgan Kichik Osiyo aholisi, turklar o'zlarini Saljuqiylar, keyin Usmonlilar va ularning davlatlari Usmonli deb atashgan. Ular o'zlarini Kamol Otaturk davrida (XX asrning yigirmanchi yillari) turklar va ularning davlatlari Turkiya deb atay boshladilar.

Rasmiy ravishda 1920 yildan beri «turk» atamasi bizning qarindosh-urug 'qo'shni xalqimizni anglatadi. «Turk xalqi» yoki «turk adabiyoti» atamasi eslanganda men Turkiya aholisi va uning adabiyotini nazarda tutyapman.

«Turkiy xalqlar» atamasi haqida so'z ketganda, bu qadimgi Turon va Turkiston hududlarida, ya'ni o'zbeklarda yashagan o'troq aholini anglatadi. Turkiy xalqlar gapirganda, bu erda barcha turkiy xalqlar, millatlar, qabilalar va turklar ham nazarda tutilgan. Barcha turkiy xalqlar, shu jumladan o'zbeklar va turklar ham umumiy ildizlarga ega. Ko'p asrlar davomida o'zbeklar, ularning ajdodlari mintaqaning boshqa xalqlari bilan qo'shnichilikda yashagan.

Ularning o'zaro munosabatlari og'riqli, chunki uzoq tarixiy davrda o'zbeklar, qozoqlar, tojiklar, qirg'izlar, qoraqalpoqlar, uyg'urlar va boshqa ko'plab odamlar o'rtasida aniq chegaralar mavjud emas edi. Va ko'plab fuqarolik nizolari va tartibsizliklari turli sabablarga ko'ra sodir bo'ldi, ammo etnik asosda emas.

Rossiya Turkistonni bosib olganidan keyin ham, mahalliy aholining noroziligi ruslarga qarshi emas, balki chorizmning imperatorlik siyosatiga qarshi namoyon bo'ldi. Totalitar sovet tuzumi davrida o'zbeklarning umumbashariy insoniy tuyg'ulari bir necha bor jiddiy sinovlarga duch keldi. Ko'p millatli sovet xalqining fashistlar Germaniyasiga qarshi urushining og'ir yillarini eslab. Turli xil sharoitlarga qaramay, o'zbek xalqi hech qachon biron bir odamga nisbatan dushmanlik his qilmagan. Bu o'zbekning tabiati, tabiati, ichki dunyosidan kelib chiqsa kerak. 19-asrning ikkinchi yarmidan boshlab, Markaziy Osiyo Rossiyani bosib olganidan so'ng, mintaqaholisi chorizmning mustamlakachilik hukmronligi ostiga tushdi. 1886 yildan boshlab Turkiston taqdiri «Turkiston o'lkasini boshqarish to'g'risida nizom» ga muvofiq belgilandi.

1924 yilda milliy-hududiy chegarani belgilash natijasida Turkiston o'lkasi bo'linib ketdi.

O'zbek, qozoq, tojik, qirg'iz respublikalari tuzildi. Bundan tashqari, Markaziy Osiyo respublikalarining har biri «rang-barang» etnik xaritani namoyish etgan. Bunday siyosat, ehtimol, unitar davlat doirasida xalqlarning etnik rivojlanish jarayonini sun'iy ravishda sekinlashtirishga qaratilgan edi.

SSSRning tarixiy, qarama-qarshi vaziyatida Sovet Ittifoqi Konstitutsiyasi ittifoq respublikalariga ma'lum huquqlarni berdi va SSSRni tuzish to'g'risidagi 1924 yilgi shartnomada bu suveren davlatlarning birlashmasi, federal ittifoq ekanligi ta'kidlandi. Ammo ushbu davlat asosiga xos bo'lgan eng muhim qarama-qarshiliklardan biri totalitarizm bo'lib, u ko'p narsani e'lon qildi, ammo amalda va'da qilingan narsani nolga tushirdi. Natijada SSSRda hukmronlik qilgan totalitar tuzum boshqa milliy respublikalar qatori O'zbekiston uchun ham shunday sharoit yaratdi. Bu milliy davlatchilikni rivojlantirishda, milliy ildizlarga asoslangan ma'naviy hayotni rivojlantirishda tormozga aylandi va bu etnik o'ziga xoslikni shakllantirishga to'sqinlik qildi. Shuning uchun 1980-yillarning oxirida «qayta qurish» yillarida partiya diktatining nisbatan zaiflashishi, avvalambor, milliy o'z-o'zini anglashning o'ziga xos «portlashi» ni keltirib chiqargani bejiz emas. 1991 yil avgust oyi oxirida e'lon qilingan milliy-davlat mustaqilligi O'zbekiston uchun bu erda yashovchi o'zbek va boshqa xalqlarning siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy rivojlanishida milliy rivojlanishning barcha ichki imkoniyatlarini amalga oshirishda yangi davrni ochdi. Teng huquqli O'zbekiston Respublikasi jahon hamjamiyatiga kiradi. 130 dan ortiq millat vakillaridan iborat O'zbekiston Respublikasining barcha aholisi ushbu davlatning teng huquqli fuqarolariga aylandilar, ammo qadim zamonlardan buyon ushbu mintaqa hududida yashab kelayotgan va hozirgi kunda mamlakat aholisining ko'p qismini tashkil etadigan o'zbek xalqi asosiylariga aylaning. Statistik ma'lumotlarga ko'ra dunyoda 30 millionga yaqin o'zbeklar bor. Ularning 60 foizi O'zbekistonda yashaydi. Taxminan 12 million o'zbekiston qo'shni mamlakatlarda yashaydi. Binobarin, o'zbeklar O'rta Osiyoning keng hududida yashaganlar.

Ularning ozgina qismi, turli sabablarga ko'ra, yaqin va uzoq chet ellarda tugadi.

2000 yil boshida O'zbekistonda 25 million kishi yashagan, ulardan 18 milliondan ortig'i o'zbeklar bo'lgan. O'zbekiston aholisi orasida 1,2 milliondan ortiq ruslar, bir milliondan ortiq tojiklar, taxminan shuncha qozoqlar, qariyb 450 ming qoraqalpoqlar, qariyb 470 ming tatarlar, yuz minglab qirg'izlar, turkmanlar, uyg'urlar, koreyslar bor. ko'plab ukrainlar, armanlar, ozarbayjonlar., boshqirdlar, beloruslar, nemislar, turklar va boshqalar. Bugungi kunda suveren O'zbekiston Respublikasining muhim yutuqlaridan biri bu barqaror tinchlik va millatlararo totuvlikni ta'minlashdir.

REFERENCES

1. Xusanova M.A. Qonunchilik tashabbusi huquqi: muammolar va yechimlar. Yuridik fanlar nomzodi ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiya. – T.: TDYuU, 2012. – 6 b.
2. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2014 y., 49-son, 581-modda; 2015 y., 26-son, 338-modda "O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami", 2019 yil 22 aprel, 16-son, 329-modda
3. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – fuqarolar saylov huquqlarining muhim kafolati. Respublika davra suhbat materiallari to'plami. – T.: TDYuU, 2019. – 187 b.